

DRUGS & DOOD

De burgeroorlog tussen de drugskartels in Rio de Janeiro leidt jaarlijks tot duizenden doden. In de meest gewelddadige wijken probeert een Nederlandse man jongeren op het rechte pad te brengen. Over *cariocas*, *olheiros* en *soldados*. | door Hans Veltmeijer

Het is aanschuiven op het kokende asfalt van de uitvalswegen in Rio de Janeiro. Totdat ontwikkelingswerker Nanko van Buuren zijn comfortabele fourwheeldrive een vlakke van houten barakken en afval op draait. Dit is Terra Encantada (het betoverende land). Op het pleintje voor het fonkelnieuwe wijkgebouw schept een jongetje water uit een put. Is het goed water? “Nee,” zegt het joch gedecideerd. Er moet nog veel gebeuren voordat Terra Encantada echt betoverend is. Maar er is ook al de nodige vooruitgang geboekt. Houten hutjes worden stenen huisjes, de gezondheidspost is bijna klaar en de meeste delen van de favela hebben gas en licht, dankzij de onderhandelingen die Van Buuren (60) voerde met de energieleverancier.

“Ik hou van deze man,” valt een dikke zwarte vrouw hem in de armen tijdens een rondgang door de buurt. Bewoners zijn druk bezig cementen vloeren aan te leggen om hun huizen te verbeteren. Een schoonheidsspecialiste bedient klanten in haar salon van een meter bij een meter. Anderen brengen hun tijd in ledigheid door. Een stomdronken blanke man vol rode vlekken gooit emmers water over zich heen in de brandende zon. Hij is een van de vele migranten uit het noordoos-

ten van Brazilië, waar de mensen, mede vanwege de Nederlandse overheersing in de zeventiende eeuw, overwegend lichter getint zijn dan in Rio.

Deze sloppenwijk ontstond pas vijf jaar geleden, toen daklozen het verlaten terrein van een oude staalfabriek innamen. Een gebruikelijk fenomeen in heel Brazilië. De *invasão* was succesvol en Van Buuren wierp zich direct op als belangenbehartiger van de pioniers. Ook bij de strijd om de grondrechten die nu voor de rechtbank wordt uitgevochten.

Bij de lokale bar is het fotograferen plotseling even taboe. “Alle jongens zijn er.” Onder hen de ex-drugschef van de beruchte favela Morro do Borel, nu actief in Terra Encantada. Er wordt ijskoud bier gedronken dat vanuit grote flessen steeds weer over de kleine glaasjes wordt verdeeld. De ene *abraço* (omhelzing) volgt de andere. Het zandweggetje dat toegang biedt tot het samenzijn, wordt met grote keien en hout gebarricadeerd. Pottekijkers zijn niet gewenst en de sfeer is wat nerveus, maar verre van dreigend. “Deze chef houdt niet van wapenvertoon,” legt Van Buuren uit.

De Groningse psychiater – in 1977 bemiddelaar tijdens de Molukse gijzeling op een lagere school – bekommert zich sinds

1987 om de verschoppelingen van Rio. Toen hij voor het eerst een kijkje kwam nemen voor een Nederlandse hulporganisatie, merkte hij dat de ongeschoolde straatwerkers vooral druk waren met ‘pappen en nathouden’. Hij bleef en richtte later het Instituto Brasileiro de Inovações em Saúde Social (IBISS) op.

Nu richt deze organisatie zich allang niet meer louter op straatkinderen, maar is het onder meer de enige partij die direct met bandieten onderhandelt over projecten in door de drugsmaffia gecontroleerde wijken. En dat zijn de meeste van de duizend arme *comunidades* in Rio. Soms zijn het leger en de politie even de baas, wanneer verkiezingen ordentelijk moeten verlopen of er goede sier gemaakt moet worden in het buitenland, tijdens een evenement als de pan-Amerikaanse Spelen.

Alleen in de favela Dona Marta in de wijk Botafogo zijn de bandieten al sinds november vorig jaar verbannen en vervangen door een politiemacht. Journalisten en toeristen zijn nu weer welkom tijdens dit ‘experiment’ van de deelstaat, verantwoordelijk voor de openbare veiligheid. Voor een constante bezetting van andere sloppenwijken ontbreekt het de overheid echter aan geld en mankracht – van allebei zijn er veel nodig. ▶

IN RIO

► Eigenlijk is de overheid de strijd aan het verliezen tegen de drugsbendes. In 2007 stierven in Rio krankzinnig veel mensen een gewelddadige dood: 32.000, veel meer dan in menig land waar een 'gewone' burgeroorlog woedt. De drie grote kartels, Comando Vermelho, Amigos dos Amigos en Terceiro Comando Puro, zijn vooral verantwoordelijk voor het geweld dat escaleert wanneer politie hun gebied binnenvalt. Milities, vaak bestaande uit uitgetreden politiemensen, zijn een vijfde partij. Zij bestrijden de drugsbendes, maar verdienen wel flink aan clandestiene handel in onder meer gas en kabel-tv en vragen beschermingsgeld aan de arme bewoners. "Ik weet niet wat slechter is voor de bevolking," peinst Van Buuren. "De drugsmaffia is wel overwegend goed voor de mensen."

Van Buurens aanpak van hulpverlening in het hol van de leeuw krijgt financiële steun van zowel de federale als de deelstaatoverheid en, sinds het aantreden afgelopen januari van de gematigd linkse burgemeester Eduardo Paes, ook vanuit het stadhuis.

In favela Morro dos Macacos (Apenheuvel) in de eens flamboyante artiestenwijk Vila Isabel is IBISS niet actief, want hier zijn al de nodige projecten. In de voormalige dierentuin aan de rand van de sloppenwijk bouwt de gemeente een Vila Olímpica, een sport- en activiteiten-

centrum voor alle buurtbewoners. "Het is een instrument voor integratie tussen de favela en de wijk, tussen de heuvel en het asfalt," verklaart afzwaaiend wethouder Paulo Cerri, terwijl hij door het

complex in aanbouw wandelt.

Voor de macht van de 'alles contaminerende' drugsmaffia heeft hij wel een verklaring. Die gaat terug naar de jaren tachtig van de vorige eeuw. Toen zwaaide de linkse gouverneur Leonel Brizola de scepter over Rio de Janeiro. "Het was zijn beleid dat de politie niet de heuvel op mocht. Toen kreeg de drugsmaffia vat op de gemeenschappen en de gelegenheid zich er te vestigen en te organiseren."

Nanko van Buuren en anderen zoeken de oorzaken voor het buitensporige geweld meer in de extreem ongelijke welvaartsverdeling van de Braziliaanse samenleving en het ontbreken van goede mogelijkheden voor opleiding, werken en wonen voor de armen. "Sociale uitsluiting drijft de jeugd in de armen van de drugsbendes."

Ook de strategische ligging van de

favela's in Rio, vaak op heuvels en berg-hellingen, zou het ontstaan van criminele broeiesten in de hand werken. Zoals die van Morro dos Macacos, machtig gelegen op de uitlopers van het Atlantisch

Van Buurens aanpak in het hol van de leeuw krijgt financiële steun van zowel de federale als de deelstaatoverheid, en sinds kort ook van de stad.

regenwoud en territorium van het kartel Amigos dos Amigos. De situatie hier illustreert de macht van de drugsbazen. Toen hun chef Leandro vast werd gezet, brak er anarchie uit. Omwonenden uit de middenklassewijk en passerende automobilisten werden aan de lopende band overvallen en de bandieten rukten verder op naar 'het asfalt'. "Er was heel veel spanning omdat de drugshandel geen leiding had," zegt wethouder Paulo Cerri.

Hoe anders is de situatie nu. Sinds de chef vrij is, is de orde hersteld. Waar bewoners een jaar geleden een visite resoluut afwezen vanwege de gevaarlijke situatie, is de gang naar boven door de smalle steegjes nu een vrij ontspannen onderneming. Hoewel de stank van de verstopte open riolen hardnekkig is.

"De huidige chef van Morro dos Macacos bestuurt zijn wijk goed," becommen-

Nanko van Buuren met een van zijn protegés

tarieert Van Buuren de situatie in een *churrascaria* (barbecueerestaurant) elders in de stad. De Nederlander beschikt inmiddels over zeshonderd medewerkers. Menigeen komt uit de favela's en was betrokken bij de drugshandel. Van beginnelingen die op de uitkijk staan (*olheiros*) en gewapende bewakers van drugsverkooppunten (*soldados*) tot de top van de loopbaan: *chefê*. In januari 2009 staat de teller op vijftig bekeerde 'soldaten' en zeventien ex-drugsbazen.

die hetzelfde leven gaan leiden als zij," fluistert Farinha. De uitgetredenene nemen genoeg met een salaris waarmee zij hun gezin kunnen onderhouden, in ruil voor een 'schoon' en betrekkelijk veilig leven.

Er is nog een reden waarom de chefs niet in paniek raken door het uitdunnen van hun legers. Voor die ene spijtoptant staan tien nieuwelingen te trappelen. "De drugsbazen hebben zelfs wachtlijsten,"

Die geringe koopkracht bevordert dan weer wel de nimmer aflatende dagelijkse stroom gewelddadige berovingen die de inwoners van Rio in een permanente houdgreep heeft. Vaak is de afloop dodelijk. Anderen, onder wie veel kinderen, sterven door verdwaalde kogels. Maar de meeste slachtoffers vallen onder de drugsbendes zelf. De laatste trend is 'de magnetron': een afrekening waarbij het slachtoffer wordt 'verpakt' in autobanden die dan in brand worden gestoken. De bandieten leggen ook regelmatig het openbare leven lam door het afsluiten van verkeersaders en aanvallen met zware wapens op openbare gebouwen, zoals politiebureaus.

De *cariocas* (inwoners van Rio) hantieren humor en zelfspot als overlevingsstrategie tegen het geweld. De taxichauffeur noemt de tumultueuze gewapende beroving die hij meemaakte 'een komedie', een oudere vrouw lacht zichzelf een buil wanneer zij vertelt dat ze negen keer door dezelfde bandiet in haar buurt was beroofd en hem uiteindelijk opzocht om met hem te onderhandelen.

In december vorig jaar vroeg de ngo Rio de Paz op het strand van Copacabana aandacht voor de naar haar schatting negenduizend mensen die sinds januari 2007 vanwege de drugsoorlogen vermist worden. De zeventienjarige organisator van het protest, Mayra Avellar, kreeg in diezelfde periode in Den Haag de Kinder-

'De jongeren worden aangetrokken door de dure kleding, auto's en de mooiste vrouwen van de gemeenschap die aan de zijde van de drugshandelaren te vinden zijn. Daar is geld voor nodig. De nieuwelingen wachten op zo'n kans.'

Hij heeft met hen afgesproken dat ze niets mogen vertellen over het leven dat zij achter zich hebben gelaten. Daardoor heeft de drugsmaffia geen probleem met de uittrekkende medewerkers. "Er bestaat zelfs veel respect voor diegenen die de stap zetten om ermee te stoppen."

De eigenaar van de *churrascaria* snijdt nog wat sappig rundvlees van een grote spies, als Farinha, de coördinator van het project 'Nooit meer soldaten' aanschuift. "Aanvankelijk moesten wij erachteraan gaan, maar nu worden we steeds vaker benaderd door drugsbazen. Zij sturen hun familieleden omdat zij niet willen dat

weet Farinha. "De jongeren worden aangetrokken door de dure kleding, auto's en de mooiste vrouwen van de gemeenschap die aan de zijde van de drugshandelaren te vinden zijn. Daar is geld voor nodig. De nieuwelingen wachten op zo'n kans."

Dat alle geledingen van de kartels rijk worden van de handel in cocaïne, en in toenemende mate crack, is volgens Nanko van Buuren echter een illusie. "Alleen de bazen verdienen flink. En in de favela's in de Zona Sul gaat veel geld om vanwege de rijke consumenten in de aangrenzende buurten. Maar in arme sloppen in de buitenwijken is er weinig koopkracht voor de drugs."

vredesprijs uit handen van bisschop Desmond Tutu. De medewerkster van IBISS mobiliseerde eerder medeleerlingen omdat hun wijk door de drugsoorlog was afgesloten voor medici en onderwijzers.

Bij de ingang van een oudere favela, Parque Proletário de Furquei Mendes, stappen direct twee mannen in de auto. Een van hen is een kopstuk, blijkt later. Achter het engelengezicht van deze 21-jarige schuilt een drugsbaas met enkele honderden soldaten onder zich. Van Buuren heeft een bijzondere band met hem. "Alles wat een vader voor een kind kan doen, doe ik ook voor hem." ▶

Bewoners met een dodelijk slachtoffer van geweld tussen een drugsbende en de politie, 2007

► Dat heeft bijna het gewenste effect. “Hij wil nog één klus klaren en dan overstappen naar ons. Maar ja, dat is de valkuil. Het kan een fatale laatste klus worden.” Start van de bliksemcarrière van de jongen was het uitmoorden van zijn gehele familie onder zijn ogen door het Terceiro Comando Puro. Het overgebleven kind zwoer wraak en heeft die als een van de districtschefs van het Comando Vermelho inmiddels al ruim voltrokken. Nu komt hij Van Buuren tegemoet door te garanderen dat hulpverleners zonder problemen de buurt kunnen betreden. Zelf leidt de

ommekeer in zijn leven moest hij wel zijn vrouwde gemeenschap vervuilen voor een nieuwe stek.

Vila Cruzeiro is het huidige hoofdkwartier van het Comando Vermelho, verreweg het grootste drugskartel in Rio. In deze favela wonen zo’n veertigduizend mensen samengeklonterd op twee heuvelruggen. Pakweg zeshonderd ‘soldaten’ zouden hier beschikbaar zijn. Het is ook de buurt waar de met alcoholproblemen kampende voetbalvedette Adriano (Inter Milan) vandaan komt en tijdens de vakanties graag zijn gezicht laat zien.

In Vila Cruzeiro, hoofdkwartier van het grootste drugskartel, wonen veertigduizend mensen.

machtige jongeman een leven in gevangenschap. “Hij kan nooit eens naar een *churrascaria*, want wanneer hij de wijk verlaat, is hij er geweest.”

Dat leven van angst en isolement liet een goedgeluimde medewerker van het wijkcentrum in Vila Cruzeiro een jaar geleden achter zich. “Ik was steeds op de vlucht en had geen tijd voor mijn familie,” grijnst de 27-jarige, die door het leven gaat met de veelzeggende naam uit zijn bandietenverleden, Balinha (‘kogeltje’, maar het betekent ook ‘snoepje’). “Pas als je de dood in de ogen ziet, ga je anders denken. Ik heb maar één vriend over uit die periode, de rest is vermoord.” Voor de

Kinderen krielen in het smetteloze zwembad van het wijkcentrum. Op de achtergrond zijn reusachtige wandschilderingen zichtbaar, de vrucht van een project van de inwoners met de Nederlandse kunstenaars Dre Uhrhahn en Jeroen Koolhaas. Het tweetal hoopt zo de plaatselijke kinderen te stimuleren om een creatieve loopbaan te volgen.

Iets verderop moet de fototas toch maar weer even de auto in. “Op dit moment zijn er namelijk al zeventien stenguns op ons gericht en vlakbij ligt een cokelaboratorium,” zegt Van Buuren. We staan dan aan de bar van een kruidenier van wie een metalen deur doorboord is met kogelga-

ten, enkele meters verwijderd van een *boca de fumo* (drugsverkooppunt). Gespierde zwarte mannen, slechts gekleed in short en teenslippers, bemannen de winkel. Ze zijn zwaar bewapend. Populair in Rio zijn de AK-47, de .30 en de AR-15. Ook bazooka’s en granaten worden veel gebruikt.

Een van hen neemt een publieke douche, met zijn machinegeweer om de nek. De kinderen knippen niet met de ogen bij het zien van al het wapentuig. Ze zijn ermee opgegroeid. En iedereen weet maar al te goed dat de dichtgeknoopte plastic zakken een flinke geldwaarde vertegenwoordigen.

De bandieten vermaken zich, tussen het bier drinken door, met eiergevechten. Ze kraaien van plezier. Wanneer daarbij een ruit van een passerende bus sneuvelt, grijpen de oudere deelnemers in. Vandalisme wordt niet getolereerd en de dader wordt in de kraag gevat en terechtgewezen.

Zijn organisatie is de enige die overall welkom is, ongeacht het kartel dat de wijk bestuurt. Ook in deze no-go-area waar ondertussen 4200 kinderen deelnemen aan een allerlei cursussen. “En daarbij valt op dat de kinderen van wie de ouders in de drugs zitten, het meest aanwezig zijn. De ouders zijn zo verantwoordelijk omdat ze willen dat hun kinderen buiten de drugswereld blijven.”

Bij een tweede bezoek aan deze staat in de staat vraagt de vrouw van de kruidenier vriendelijk aan een zeventienjarige soldaat of hij ‘het spul’ niet voor haar deur wilt verkopen. “Tuurlijk doe ik dat niet,” glimlacht de jongen met geweer om de nek en revolver in de broekriem. Tubarão (haai) verplaatst zich met zijn rugzak naar het pleintje aan de overkant. Daar schalt rauwe Braziliaanse funk, een soort hiphop. “Ik vind dat maar niets; er worden veel te veel scheldwoorden gebruikt,” bekennt een kameraad van hem. De man houdt meer van *pagode*, de dansbare, romantische meezingmuziek. De sfeer is opperbest, maar in een stad waar iedereen immer lacht, zegt dat weinig. Een geweldsuitbarsting ligt altijd op de loer.

Van Buuren mag dan innige banden hebben met de drugsmaffia, hij acht de situatie verre van ideaal. “Ze moeten er uiteindelijk allemaal uit. Maar ja, wij zijn een ontwikkelingsorganisatie en proberen onder de huidige omstandigheden het leven van de gewone bewoners te verbeteren. We zijn er niet om het systeem te veranderen.” |